

TÜRK DİL KURUMU KÜTÜPHANESİNDEN İKİ YENİ FARSÇA-TÜRKÇE SÖZLÜK

Yasin YAYLA¹

Özet

Türklerle Farsîlerin yüz yıllar boyu var olan münasebetleri sebebiyle Farsça Türkler tarafından rağbet görmüş ve tarih boyunca Farsçadan Türkçeye pek çok sözlük yazılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti devrinde bu tür sözlük çalışmalarına daha da ağırlık verilmiştir. Bugün gerek Türkiye kütüphanelerinde gerekse farklı ülkelerdeki kütüphanelerde farklı hacimlerde ve farklı usullerle yazılmış pek çok Farsça-Türkçe sözlük yer almaktadır. Bu çalışmada 20. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilen ve Türk Dil Kurumu kütüphanesine Etüt 80/1, 80/2 numaralarıyla kayıtlı *Kâmûs-ı Fârsî* adlı Farsçadan Osmanlı Türkçesine ve aynı kütüphaneye Etüt 93/1, 93/2 numaralarıyla ve *Harf-i elif-yâ* adıyla kayıtlı Farsçadan Osmanlı Türkçesine şeklinde hazırlanmış olan bir diğer sözlük *Lügat-i Fârsî*'dir. Müellifleri belli olmayan bu sözlüklerin biçim ve içerik hususiyetleri üzerinde durulacak, muhteva ve usul yönünden kısaca karşılaştırmaları yapılacak, sözlüklerde kullanılan kaynaklardan örnek künyeler verilecek ve eserlerden Latin harflerine aktarılmış misal maddeler ve tıpkı baskılar gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: Sözlük, Osmanlı Türkçesi, Farsça, *Kâmûs-ı Fârsî*, *Harf-i elif-yâ*.

TWO NEW PERSIAN-TURKISH DICTIONARY AT TURKISH LANGUAGE ASSOCIATION LIBRARY

Abstract

Due to the continuing relations between Turks and Persians, the Persian language was appreciated by Turks, and many dictionaries from Persian to Turkish were written by Turks. Especially in the age of Ottoman Empire, a substantial emphasis was placed on the studies on such dictionaries. Therefore, there are many Persian to Turkish dictionaries in the libraries both of Turkey and various countries in different sizes and styles. This study reviews two dictionaries which are estimated to be written in the early 20th century; a dictionary named *Kâmûs-ı Fârsî* from Persian to Ottoman Turkish which is registered with Etüt 80/1, 80/2 in the library of The Turkish Language Association and a dictionary named *Lügat-i Fârsî* which is registered with Etüt 93/1, 93/2 numbers in the same library. The dictionaries' styles and content will be analyzed; the dictionaries' styles and contents will be compared briefly; examples from the resources of dictionaries used in the process of composing dictionaries will be given; also the facsimiles from dictionaries will be shown.

Key words: Dictionary, Ottoman Turkish, Persian Language, *Kâmûs-ı Fârsî*, *Harf-i elif-yâ*.

Giriş

Osmanlı Devleti döneminde birçok Farsça-Türkçe sözlük çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların başlangıcı IX. [=XV.] yüzyıla kadar gider. Geniş hacimli ilk Farsça sözlük 807 [=1404] yılından önce yazılmış olan ve müellifi bilinmeyen *Uknûm-ı 'Acemî*'dir. (YAZICI: 2009: 402). Bütün İslam ülkelerinde rağbet gören ve birçok baskısı yapılan Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrîzî'ye ait *Burhân-ı Kâtî*, Mütercim Âsım Efendi [öl. 1235/1819] tarafından *Tibyân-i Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtî* adıyla altı yıllık bir çalışma sonunda 1212 Cemâziyelevvel 1'de [=1797 Ekim 22] Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Bu eser tercüme, tertip ve muhteva bakımından aslından daha üstün bir eser olarak kabul

¹ Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Doktora Öğrencisi, yyasinyayla@gmail.com

edilmektedir. Bu ilk ve en mühim Farsça-Türkçe sözlüklerin dışında da tarih boyunca birçok Farsça-Türkçe sözlük hazırlanmıştır².

Bu çalışmada bahsedilecek sözlüklerden ilki Türk Dil Kurumu kütüphanesine Etüt 80/1, 80/2 numaraları ve *Kâmûs-ı Fârsî*³ adıyla, ikincisi ise Etüt 93/1, 93/2 numaraları ve *Harf-i elif-yâ* adıyla kayıtlıdır. Bahsedilecek iki eser gerek yazılış tarihleri ve gerek muhteva yönünden birbirinin muadili olduğu için aynı yazıda değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Önce Etüt 80/1, 80/2'ye kayıtlı sözlüğün hususiyetlerinden sonra Etüt 93/1, 93/2'ye kayıtlı olan sözlüğün hususiyetlerinden bahsedilecektir.

Etüt 80/1, 80/2'ye kayıtlı *Kâmûs-ı Fârsî*

Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Etüt 80/1, 80/2 numarada kayıtlı olan *Kâmûs-ı Fârsî* iki büyük ciltten mürekkep Farsçadan Osmanlı Türkçesine bir sözlüktür. Eserin birinci cildi Etüt 80/1 ikinci cildi Etüt 80/2 numaralarıyla kayıtlıdır. Eser kurşun kalemle rika olarak 27,5x20 ebadında iki adet ciltli deftere yazılmıştır. Birinci ciltte tamamlanmamış bir ön sözün⁴ ardından rumûzât ve işârât kısmı bulunmakta ve sonrasında sözlük kısmına geçilmektedir. Birinci cildin birinci maddesi *â* ve son maddesi *âhenîn kursî*⁵dir. Her madde başından sonra o maddeye ait hususiyet (isim, sıfat, edat, ıstılâh vb.) köşeli parantezle maddenin yanında verilmektedir. Müellif eserde sayfa numaraları kullanmamıştır. Birinci cildin yaklaşık dörtte üçü dolu olup cilt yedi yüz on yedi sayfadan müteşekkildir. Müellif, ön söz kısmında sayfaları sütunlara ayırmadan kullanmış, sözlük kısmında ise her sayfaya iki sütun şeklinde yazmıştır. Etüt 80/2 numarası ile kayıtlı ikinci cilt de birinci ciltle aynı şekil hususiyetlerine sahip olup iki yüz yirmi üç sayfadan müteşekkildir. Bu cildin de ancak dörtte bir kadarlık bir kısmı doludur. İlk maddesi *â* son maddesi *Ebû Müslim-i Horâsânî*⁶dir.

Eserin *Kâmûs-ı Fârsî* adına sahip olduğunu müellifin yazdığı ön sözünde kullandığı "... işte bu gibi ahvâl ve ihtiyâcât nazar-ı mütâlaaya alınarak ilmî, edebî, felsefî, târîhî her türlü ıstılâhât ve kinâyâtî câmi ve bilcümle müfredât-ı lugâtî muhtevî olmak üzere bir *Kâmûs-ı Fârsî* tertibine cesâret olunmuş, şu sûretle bir tetebbu-ı medîdin netîcesi olarak şu kitâp meydâna gelmiştir."⁵ ifadesinden anlıyoruz.

İlk bakışta müellifin burada bahsettiği *Kâmûs-ı Fârsî* sadece 'Farsça sözlük' manasına geliyor gibi görünse de müellifin bu ismi tırnak işareti içinde kullanmasından sözlüğüne bu adı verdiği tahmin edilebilir.

Müellif, sözlüğünün ön sözüne besmele ile başlar ve besmelenin ardından *va 'allama âdama 'l-asmâ'a kullaha* [= (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretmişti]⁶ âyet-i kerîmesini yazıp Kadı Beyzâvî [öl. 685/1286]'nin tefsirinden bir alıntı ile bu âyet-i kerîmenin açıklamasını yapar. Bunun ardından müellif dillerin nasıl oluştuğu ile ilgili görüşlerden bahseder ve sözlüğün ehemmiyetine, sözlük çalışmalarının tarihine değinir.

² Daha geniş bilgi için bk. Yusuf Öz: *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*: Ankara 2010, 360 s. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 996.

³ *fârsî* kelimesi her ne kadar *fârisî* şeklinde şöhret bulmuşsa da bu doğru değildir. *fâris* 'atlı' manasına gelmektedir (STEINGASS: *CP-ED*: 903^a). *fârs* ise 'İran' demektir (STEINGASS: *CP-ED*: 903^a). Bu durumda *fârsî* 'İranlı, İran'a ait, Farsça' manalarına gelmektedir (STEINGASS: *CP-ED*: 903^a). *fârisî* şeklinde bir kullanılış aslen yoktur; fakat olsaydı 'Athya ait, atlı ile ilgili' manalarına gelecekti. Kelimenin *fârisî* biçimiyle yaygınlaşmasının sebebi konuşma dilinde "Fârisî" demenin "Fârsî" demekten daha kolay olması olabilir.

⁴ Müellifin ön sözde kurduğu son cümleler şu şekildedir: *Vâkıa bu usul, lügate mürâcaatta biraz zamân kaybedilmesini mucip olabilir ise de herhâlde aranulan lügatin sıhhat-ı harekâtım da temin edeceğinden kabûlünde beis görülmemiştir. Lügat kitabı bir lisana* (1. C, 25. s.).

⁵ 1. C, 23. s.

⁶ ALLÂH: *Kur'ân*: 2. Bakara 31.

Müellif bu ön bilgilerin ardından Farsçadan ve Türklerin Fars diline olan hizmetlerinden şöyle bahseder:

“... zaten Fârsînin mazhar-ı terakkiyât olmasına İrânîlerden ziyâde vaktiyle etrâfta hükümet eden Türk hükümdarları vâsita olduğu gibi aslen Türk olan birçok zevât dahi edebiyât-ı Fârsiyye'nin istikbâline fevkalâde himmet etmişlerdir. Meselâ *Câru'llâhi'l-ûlemâ* lakabıyla iştihâr eden Zemahşerî [öl. 538/1144]⁷, *Sahîh-i Buhârî* câmi'i İmâm-ı Buhârî [194/810-256/870] vesâire gibi birçok dâhilerden başka, Unsurî-i Belhî [öl. 431/1039-40], *Dâstân-i Vîs u Râmîn* ve *Çehâr Makâle* müellifi yine Belhli Arûzî-i Semerkandî [öl. 552/1157'den sonra], Têmur [1370-1405] zamanında Semerkand'da şeyhülislam olan H'âce 'Abdu 'l-melik-i Semerkandî, Uluğ Bey [1447-1449]'in musahiplerinden Sâlim, *Şeybânî-nâme* ve Türkçe *Mecnûn ve Leylâ* nâzımı Muhammed Sâlih, Seyyid Şerîf [öl. 816/1413]'in şâgirdlerinden Fazlu 'llâh-i Semerkandî, emîr-i kebîr Ali Şêr-i Nevâyî [844/1441-906/1501], *Şâh ve Dervîş* müellifi Mevlânâ Hilâlî ve daha bunlara mümâsil yüzlerce, binlerce Türk âlimlerinin, Türk şâirlerinin lisân-ı Fârsiyye ve edebiyât-ı Fârsiyyenin ikmal ve tevsî'ine büyük büyük hizmetler eyledikleri kâbil-i inkâr değildir.”⁸

Eserde, eserin yazıldığı tarihle ilgili ve müellifiyle ilgili bir alamet bulunmamaktadır; fakat gerek eserin dili ve gerekse içinde geçen bazı hususlar eserin yazılış tarihi için bir zaman aralığı tespit edilmesini sağlamıştır. Müellif eserinde Ahmed Refik ALTINAY'ın [öl. 1937] *Târîh-i Umûmî* adlı eserini kullanmıştır⁹. *Târîh-i Umûmî*'nin ilk neşri 1328 [=1910/1911] yılında yapılmıştır (ÖZCAN: 1989: 121). Ayrıca müellif sözlüğündeki *Afgânistân* maddesinde “Emîr-i sâbık merhûm Abdurrahmân Hân [1880-1901] Avrupa medeniyet-i hakîkiyyesinden istifâde çârelerini düşünmüş, Afgânistân'ın terakkî ve te'âlîsi temellerini vaz eylemişti”¹⁰ ifadesini kullanıyor. Emîr-i sâbık ifadesi ile müellifin eseri yazdığı vakit emir olan kişiden bir önceki emir kastediliyor olmalıdır. Abdurrahman Han [1880-1901]'dan¹¹ sonra Afganistan'da Habîbu'llâh b. Abdurrahman [1901-1919]¹² hükümdar olmuştur, o da 1919 yılına kadar hüküm sürdüğüne göre yukarıda zikredilen *Târîh-i Umûmî* neşri de hesaba katılınca eserin yazılış 1910 ile 1919 arasında olmalıdır. Bu karinelere yola çıkarak eserin yirminci yüz yılın başında kaleme alındığı söylenebilir.

Tarih boyunca birçok Farsça sözlük yazılmıştır. Bu sözlüklerin birçoğu Farsçadan Farsçayadır ve Türkçeye eski tarzda tercüme olunmuştur. Hatta bazıları gayr-ı matbudur. Bu husus sözlüklere müracaat edecek kişilerin sözlüklerden faydalanmasında zorluklar çıkarmaktadır. Bununla birlikte dile yeni yeni birtakım tabirler girmekte ve bu kelimeler eski sözlüklerde bulunmamaktadır¹³. Bu sebeple müellif yeni bir sözlük yazma ihtiyacını hissetmiştir. Müellif, bu yeni sözlüğün Farsçada bulunan gerek Farsça asıllı ve gerek diğer dillerden alınan kelimelerin ve ıstılahların cümlesini câmi olması gerektiğini ifade etmektedir. Hazırlanacak sözlüğün mükemmel olabilmesi için Farsça neşredilmiş eserlerin incelenmesinin yeterli olmayacağını, Farsça konuşulan yerlere de seyahat edilmesi gerektiğini söyleyen müellif buna da bir insanın ömrünün yeterli olamayacağını söylemektedir. Bu sebeple müellif böyle bir sözlüğü yazmaktan hep imtina ettiğini; fakat etrafındakilerin bıktırıcı ısrarları sebebiyle “ilm-

⁷ Buradaki doğum, ölüm ve hükümler tarihleri eserde yazılmayıp tarafımızdan eklenmiştir.

⁸ 1. C, 15. s.

⁹ .. *Bu sefer “on binlerin seferi” nâmıyla yâd edildiği kemâl-i felâketle memleketlerine avdetleri de “on binin ricâtı” nâmıyla meşhûrdur. Târîh-i Umûmî'nin bu bâbdaki rivâyeti de bundan ibârettir. ... (1. C, 357. s.); ... Târîh-i Umûmî'nin beyânına göre Selef-kûslar bidâyette Hind Dağları'yla Aral Gölü etrafındaki çöllere kadar İrân Yaylası'na tamâmıyla hâkim olmuşlar idi ... (1. C, 379. s.).*

¹⁰ 1. C, 528. s.

¹¹ Abdurrahman b. Muhammed Efdal. Afganistan hükümdarı (BOSWORTH: 437).

¹² Habîbu'llâh b. Abdurrahman (BOSWORTH: 437).

¹³ 1. C, 23. s.

i lügatle iştilal edecek üdebâ-yı istikbal tarafından kusûr ve nekâyisinin ikmâl olunması ümidiyle” yazmaya giriştiğini ifade etmektedir¹⁴.

Kâmûs-ı Fârsî adlı lügat bir ansiklopedik sözlük mahiyetindedir. Eserde, bazı madde başlarının karşılıkları bir iki kelimeyle verilirken bazılarının karşılıkları ise yirmi sayfa tutar. Müellifin ön sözünde de belirttiği gibi eser bir sözlük düzeninde giderken yeri geldikçe mühim şahıslar, mühim yerler de birer madde başı olarak yazılır. Maddelerde tabiatla ilgili bilgilere, tarihi hadiselere, tıbbî bilgilere büyük ehemmiyet gösterilmektedir. Bu durum da eserin hacmini arttırmaktadır.

Sözlüğün maddeleri şevahit beyitlerle zenginleştirilmiştir. Rûdekî [öl. 329/941]’den, Hâkânî [öl. 1199]’den, Mevlânâ [öl. 672-1273]’dan, Sâ’dî-i Şîrâzî [öl. 691/1292]’den, Hâfız-ı Şîrâzî [öl. 792/1390 (?)]’den ve daha birçok meşhur şairden Farsça beyitler eserde şevahit olarak yer alır:

“Selâset, bazen metânet ile ve bazen letâfet ile müctemi olur; nitekim Hâfız [öl. 792/1390 (?)]’ın

*ber leb-i cûy nişân u guḍer ‘umr bi-bân
ki nî işâret zi cehân guḍerân mâ-râ bes*

beyti hem selîs hem de metîndir.

Sa’dî [öl. 691/1292]’nin

*ây sârebân âheste-rân kârâm-i cânem mâ-reved
ân dil ki bâ ḥud dâstem bâ-dilsitânem mâ-reved*

beyti hem selîs hem de metîndir.”¹⁵

“Üstâd Rûdekî [öl. 329/941]’nin altı yüz yirmi târîhinde söylediği âtîdeki beytte bu beldeye işâret vardır:

*girifte rûy-i deryâ cumle keştîhâ-yi tûy ber tû
zi be-her medḥ-ḥânânet zi Şîrvân tâ be-âbisgûn”¹⁶*

Eser kaynakları yönünden da çok zengindir. Müellif birçok kaynağı kullanmanın yanında özellikle Şemseddîn Sâmî’nin *Kâmûsu ‘l-a‘lâm*’ından çokça faydalanmıştır. Bazı maddelerde *Kâmûsu ‘l-a‘lâm*’daki yanlışlar dahi aynı şekliyle bulunmaktadır. *Kâmûsu ‘l-a‘lâm*’da *Aḳâ Muhammed Ḥân-i Kaçar* maddesinde Zend Hanedanı [1751-1794]’nda¹⁷ Kerim Han [1751-1779]’dan sonra yerine oğlu Lutf Ali Han [1789-1794]’ın geçtiği yazmaktadır¹⁸. Oysa ki Kerim Han [1751-1779]’dan sonra yerine oğlu Ebu ‘l-feth Han [1779-1779] geçmiştir; ayrıca Lutf Ali Han [1789-1794] da Kerim Han’ın oğlu değildir. İşte müellif de kendi sözlüğündeki *Aḳâ Muhammed Ḥân-i Kaçar* maddesinde bu yanlışını tekrar etmiştir¹⁹.

Eserde kullanılan kaynaklardan bazılarının künyesi şöyledir:

1. ALTINAY, Ahmed Refik [öl. 1937]: *Büyük Târîh-i Umûmî*: İstanbul 1328 [=1910/1911], 1. C, 484+[4] s. Kitabhâne-i İslam ve Askerî.

¹⁴ 1. C, 24. s.

¹⁵ 1. C, 103. s.

¹⁶ 1. C, 127. s.

¹⁷ Zendler ve hükümdarları için bk. (BOSWORTH: 369-370. s.).

¹⁸ Ş. SÂMÎ: *Kâmûsu ‘l-a‘lâm*: 1/254^{a-b}.

¹⁹ 1. C, 531. s.

2. AYINTÂBÎ, Mehmed Efendi [öl. 1111/1699]: *Tefsîr-i Tibyân*: Nâşir: Hasan Hilmi - Mehmed Tahir: İstanbul 1318/1900, 621 s.
3. el-BEYZÂVÎ, Ebû Sa'îd Nasirü 'd-dîn Abdu'llâh bin Ömer bin Muhammed [öl. 685/1286]: *Envâru 't-tenzîli ve esrâru 't-te'vîli*: İstanbul 1884, 1. C, 816 s. Şems Matbaası.
4. BURSEVÎ, İsmâ'il Hakkı [öl. 1137/1725]: *Furûk-ı Hakkı*: Der-i Sa'âdet 1310 [=1892], [2]+172 s. Şirket-i Sahafiye-i Osmaniyye.
5. BURSEVÎ, İsmâ'il Hakkı [öl. 1137/1725]: *Tefsîr-i Rûhu'l-beyân*: İstanbul 1389 [=1969], 10. C, 552 s. Mektebetü Eser [=Eser Kitabevi].
6. EBÜZZİYA MEHMED TEVFİK [1331/1913]: *Lûgat-i Ebüzzıya*: Kostantiniyye [=İstanbul] 1306 [=1889], 1 C'de 2 C. 1. C (1-600. s.); 2. C (600-712 s.). Matbaa-i Ebüzzıya.
7. MAHMÛD RÂGİB: *Nev-sâl-i Râğib*: Der-i Sa'âdet 1324 [=1906/1907], 1. C, [6]+383+[15] s. Karabet Matbaası.
8. CENÂNİOĞLU, Ahmed Âsım [öl. 1235/1819]: *Merâhu 'l-me'âlî fi şerhi 'l-emâlî*: İstanbul 1266, 222 s. Takvimhâne-i Âmire.
9. ŞU'ÛRÎ, Hasan: *Ferheng-i Şu'ûrî*: Neşreden M[ehmed] Cemal: İstanbul 1314 [=1896] 480 s. Cemal Efendi Matbaası.
10. et-TEBRİZÎ, Hüseyin b. Halef: *Tibyân-i Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtî*: Çeviren: CENÂNİOĞLU Ahmed Âsım [öl. 1235/1819], İstanbul 21251, 4+642 s.

Etüt 93/1, 93/2'ye kayıtlı *Harf-i elif-yâ*

Etüt 93/1, 93/2'de *Harf-i elif-yâ* adıyla kayıtlı olan eser de muhteva ve usul yönünden yukarıda zikredilen *Kâmûs-ı Fârsî*'ye çok yakındır. Sözlük, Etüt 93/1'de ve Etüt 93/2'de on beşer cüz olmak üzere toplam otuz cüzden mürekkeptir. Her cüz kurşun kalemle ve rika olarak yazılmıştır. Cüzlerin ebadı 22x15'tir ve cüzlerde sayfa numaraları bulunmamaktadır; ancak her cüzün üzerine kaçınıcı cüz olduğuna dair Hint rakamlarıyla numaraları yazılmıştır. Her sayfa iki sütuna bölünerek kullanılmıştır. Etüt 93/1'in ilk cüzü *tâbit* maddesiyle başlar ve son cüzü *şele* maddesiyle biter. Bu on beş cüz yaklaşık bin beş yüz sayfadan ibarettir. Sayfa numaraları yazmadığı için ve arada boş sayfalar da bulunduğu için tam sayfa sayısı ancak eserin tamamı Latin harflerine aktarıldığında ortaya çıkabilir. Etüt 93/2'nin ise ilk cüzü yine Etüt 93/1'in devamı keyfiyetinde olarak *şem* maddesi ile başlar ve son cüzü de *hindüstân* maddesi ile biter. Sözlükte /he/ harfi /ye/ harfinden sonra gelmektedir. Bu cüzlerin yekûnu da bin yedi yüz sayfadan ibarettir. Bu eserde de tıpkı *Kâmûs-ı Fârsî*'deki gibi her madde başından sonra o maddeye ait olan hususiyet (isim, sıfat, edat, ıstılâh vb.) köşeli parantez içinde gösterilmektedir.

Eserde bir ön söz ve rumûzât kısmı bulunmamakta ve eserin müellifine ya da adına dair herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Sözlükte kullanılan rumûzâta bakılınca *Kâmûs-ı Fârsî* ile hemen hemen aynı rumûzâtı kullanmakta olduğu göze çarpmaktadır. Rumûzât olarak *Kâmûs-ı Fârsî*'den iki noktada ayrılır:

1. *Kâmûs-ı Fârsî*'de isimlerin kısaltması yalnızca /elif/ harfi ile yapılırken bu eserde /elif/ ve /sin/ ile yapılmaktadır.
2. *Kâmûs-ı Fârsî*'de "masdar"ın kısaltması /mim/ harfi ile yapılırken bu eserde /mim/, /sad/ ve /râ/ harfleriyle yapılmaktadır.

Yazılış tarihi itibarıyla bu eser de *Kâmûs-ı Fârsî*'ye denk düşmektedir. Bu eserde de *Kâmûsu 'l-a'lâm*'a sıkça başvurulmuş hatta bazı maddelerin karşılıkları yazılmayıp sadece aynı maddenin *Kâmûsu 'l-a'lâm*'daki cilt ve sayfa numarası verilmiştir:

“**Hâfız** [tr] *Kâmûsu 'l-a'lâm* 1966”²⁰.

“**Hamdu 'llâh-i Müstevfî** [tr] *Kâmûsu 'l-a'lâm* 3. cilt, 1981. s.”²¹.

“**Hamza-i İşfehâni** [tr] *Kâmûsu 'l-a'lâm* 3. cilt, 1985. s.”²².

Bunun dışında eserdeki *hukûmet* maddesinde geçen bir kısım, eserin yazılış tarihi hakkında daha açık bir bilgi verir:

“Muhammed Alî Şâh [1907-1909] Tebrîz'de, Tahrân'da ve hatta bütün İrân'da kânûn-ı esâsiyi gasp için istirdâd için kanlar döktü, cânlar yaktı, encümenler yaktı, meclisleri topa tuttu. Babasının İrân'a bahş ettiği kânûn-ı esâsiyi bir halkın o hüccet-i saâdet ve selâmetini istirdâda kalkışarak İrân'ı baştan başa bir Kerbelâ'ya bir mâtemgâha çevirdi. Afiyet bir beîs-i elîm ile safvet etti. Onun safvetiyle İrân bir hükûmet-i meşrûta oldu, yeni bir devre-i saâdete girdi. Bundan böyle pek büyük terfiler göstereceği bir emr-i katîdir; çünkü kânûn-ı esâsi ve idâre-i meşrûta bir halk için hüccet-i ikbâldir, berât-ı saâdetir.”²³.

Muhammed Ali Şah [1907-1909] İrân'da 1779-1925 yılları arası hüküm süren Kaçar Hanedanı'nın son dan bir önceki hükümdarıdır. Babası Muzafferüddîn [1896-1907]'in kurduğu meclise top ateşi açmış [1908 Haziran 23], bundan dört gün sonra da meclisi feshedip anayasayı askıya almıştır. 1909 Temmuz 16'da da oğlu Ahmed Mirza [1909-1925] lehine tahttan feragat etmiştir (ÖZGÜDENLİ: 2005, 503). *Lûgat-i Fârsî*'de de müellif, Muhammed Alî Şâh [1907-1909]'ın tahttan feragat ettiğini söylüyor; fakat İrân'ın bunun ardından da bir devre-i saadete girdiği ve pek büyük terfiler göstereceğinin bir emr-i katî olduğunu da söylüyor. Bahsedilen tarihte müellifin büyük terfiler beklediği düşünüldüğüne göre eserin yazıldığı dönemde henüz Birinci Dünya Savaşı çıkmamış olmalıdır. Bu sebeple eserin tamamlanma tarihi Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihi olan 1914 Temmuz 28'den önce olmalıdır. Böyle düşününce eser Muhammed Ali Şâh [1907-1909]'ın tahttan feragat tarihi olan 1909 Temmuz 16 ile birinci dünya savaşının başlangıç yılı olan 1914 arası bir tarihte tamamlanmış olmalıdır.

Sözlük şevahit beyitler yönünden tıpkı *Kâmûs-ı Fârsî* gibi zengindir. Hatta *Kâmûs-ı Fârsî*'den daha çok şevahit beyit bulundurmaktadır denebilir:

“**telâte-i gusâle** [aş] Meclîs-i işrette mahabbeten içilen üç kadeh şarap:

sâkî hadî-i serv ü gül ü lâlê mî-reved

vin baht bâ-telâte-i gusâle mî-reved

Hâfız-ı Şîrâzî [öl. 792/1390 (?)]'nin olup “Ey sâkî! Serv, gül ve lâlê sözü feryât ediyor, bu bahs bârî selâse-i gusâle ile ceryân etsin.”²⁴

“... Muhammed Emîn [öl. 969/1561, 1562] nâmıyla da ma'rûftur. Türkmen tâ'ifesinden olduğu hâlde Kâşân'da mütevattin bulunmuş, bir müddet Horâsân, Irâk ve Fârs tarafında dahi siyâhat eylemiştir. Şu beyt bunundur:

²⁰ 3. cüz, 65. s.

²¹ 3. cüz, 82. s.

²² 3. cüz, 82. s.

²³ 4. cüz 26. s.

²⁴ 1. cüz, 3. s.

*gunâhem-râ ‘aḍâbîbâyed ez dozeḥ-i fuzûn ne-resem
ki sozendem be-dâğ-i hicr ferdâ-yi kıyâmet hem*²⁵

“... bî-edebân-ı şehîrden biri Hâfız-ı Şîrâzî [öl. 792/1390]’nin

*zâhidân kân cilve der mihrâb u minber mî-kunend
çûm be-ḥelvet mî-revend ân kâr-i dîğer mî-kunend
matlâ‘ını bir kâğıda yazıp minbere koydu.*²⁶

Harf-i elif-yâ adıyla kayıtlı eser de tıpkı *Kâmûs-ı Fârsî* gibi ansiklopedi hususiyetleri taşımaktadır. Müellif *Çaldıran* maddesine yirmi iki sayfa ayırmış ve savaşı bütün yönleriyle anlatmaya çalışmıştır²⁷. *Kâmûs-ı Fârsî*’nin ön sözünde müellif sözlüğün sadece Farsça kelimeleri barındırmadığını aynı zamanda ansiklopedi mahiyetinde bulunduğunu gösteren şu açıklamayı yapıyordu:

“Bu kâmûsun tertibinde bazı nikât nazar-ı mütâlaaya alınmış ve meselâ bilcümle Fârsiyyü ’l-asl olan kelimât ile lisân-ı Fârsî’de müsta’mel istilâhât-ı Arabiyye, âlem-i İslâmiyet’te yetişen meşâhîr-i e’âzım ile yine Fârsiyyü ’l-asl olan kâffe-i ulemâ, şu’arâ, üdebâ, hükemâ ve sâir erbâb-ı fen ve sanatın esâmîsiyle mufassalan terceme-i hâlleri zapt u kaydolunmuş, esâmî-i mübeccele-i enbiyâ ile târîh-i İslâm’ın zîver-i sahâyif-i mübâhâtı olan gazevât-ı celîle-i peygamberî ve terâcîm-i ahvâl-i ashâb-ı kirâm dahi teberrûken mensup olduğu hurûf-ı hicâ sırasına derc ü tahrîr edilmiştir”²⁸

Harf-i elif-yâ adıyla kayıtlı eserde de bu açıklamaya uyar bir biçimde birçok Fârsî şair mahlaslarıyla birlikte açıklanmaktadır. Birçok madde “meşâhîr-i şu’arâ-yı Acem’denir” ya da “meşâhîr-i şu’arâ-yı Furs’tandır” şeklinde başlamakta ve bunun ardından bahsedilen şaire ait bir beyit şahit olarak verilmektedir.

Kâmûs-ı Fârsî’nin ve *Harf-i elif-yâ* adıyla kayıtlı eserin kaynak olarak kullandığı sözlükler incelendiğinde Ziyâ ŞÜKÛN [1870-1949]’un *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ* adlı sözlüğüyle ortak olan birçok kaynağa sahip oldukları göze çarpmaktadır. Ziyâ ŞÜKÛN [1870-1949] lûgatının ön sözünde kütüphane kütüphane gezip lûgatleri incelediğini söylemiş ve İstanbul’da mevcut lûgatler adıyla bir liste oluşturmuştur (ŞÜKÛN: 1996: 1/II-III). Adı geçen lûgatlerin neredeyse tamamı bu iki sözlükte de geçmektedir.

Kâmûs-ı Fârsî’nin ön sözünde müellif, eserinde kullandığı lûgatlerin bazılarını sıralamıştır:

“*Ferheng-i Cehân-gîrî, Mecma’u ’l-furs, Tuhfetü ’l-ahbâb, Ferheng-i Hüseyin-i Vefâ’î, Ferheng-i Mîrzâ İbrâhîm, Mu’eyyidü ’l-fuzalâ, Câmi’u ’l-lugât, Ferheng-i Lisânu ’ş-şu’arâ, Ferheng-i İbrâhîm Kavâs, Ferheng-i Hekîm Katrân-ı Urumevî, Şerefnâme-i Mîrî, Ferheng-i Mahmûdî, Ferheng-i Hindûşâh, Sîhâhu ’l-Acem, Mukaddimetü ’l-edeb, Kesfî ’l-lugât, Mi’yâru ’l-cemâlî, Uknûm-i Acem, Lûgat-i Ni’metu ’llâh, Bahru ’l-garâ’ib-i Halîmî, Tuhfetü ’l-ezkiyâ, Vesiletü ’l-makâsîd, Deşîşe, Dekâyıku ’l-hakâyık, Destûru ’l-amel, Nisâbu ’s-sıbyân, Ferheng-i Şu’ûrî, Burhân-ı Kâtî, Ferheng-i Nâsîrî*”²⁹

Bu mevzunun dışında Ziyâ ŞÜKÛN [1870-1949]’un sözlüğünde maddelere şevahit olarak kullandığı beyitlerin aynılarının aynı maddeler için *Kâmûs-ı Fârsî*’de de kullanıldığı göze çarpmaktadır. Mesela Ziyâ ŞÜKÛN [1870-1949] sözlüğündeki *âbâd* maddesine Mevlânâ’dan “*eknûm bi-yâ şâd âmedi ḥendân u âbâd âmedi* (Şimdi gel; şad ve handân geldin, hoş geldin)”

²⁵ 1. cüz, 13. s.

²⁶ 4. cüz, 16. s.

²⁷ 1. cüz 41-63. s.

²⁸ 1. C, 24. s.

²⁹ 1. C, 23. s.

(ŞÜKÜN: 1996, 1/3) mısrasını şâhit gösterirken *Kâmûs-ı Fârsî*'de de aynı maddeye aynı mısra şâhit gösterilmektedir³⁰. Yine Ziyâ ŞÜKÜN [1870-1949]'da *âb-i hasret* maddesine “*der dehân-i gonce ez le’l-i tû âb-i hesret-est; lêk pendârend merdum ketre-i şebnem der o* (Goncanın ağzında senin lâlinden iştîyak, göz yaşı vardır; lakin halk üzerinde çiğ damlası vardır.)” (ŞÜKÜN: 1996: 1/8) beyti örnek verilirken *Kâmûs-ı Fârsî*'de de aynı maddeye aynı mısra şâhit gösterilmektedir³¹. Bunlar dışında Rûdekî [öl. 329/941]'den, Unsurî [öl. 431/1039]'den, Hâkânî [öl. 595/1199]'den, Nizâmî [öl. 611/1214]'den,, Mevlânâ [öl. 672/1273]'dan ve Hâfız [öl. 792/1390 (?)]'dan birçok beyit aynı maddeler için hem *Ferheng-i Ziyâ*'da hem de *Kâmûs-ı Fârsî*'de şevahit olarak gösterilmiştir.

Ziyâ ŞÜKÜN [1870-1949]'un *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ* adlı eserinin ilk baskısı birinci cildi 1944, ikinci cildi 1947 ve üçüncü cildi 1951 yılında olmak üzere İstanbul'da yapılmıştır (KURTULUŞ: 2013: 480). Gerek çalışmaya konu olan lûgatlerde Ziyâ ŞÜKÜN'un sözlüğüyle aynı sözlüklerin kaynak olarak kullanılması gerekse de lûgatlerin birçok yerinde geçen şevahit beyitlerin aynı madde için Ziyâ ŞÜKÜN'un sözlüğünde de kullanılması göz önüne alınırsa Ziyâ ŞÜKÜN'un bu sözlükleri görmüş olabileceği ya da müellifin Ziyâ ŞÜKÜN ile aynı kaynakları taramış olduğu fikri hasıl olmaktadır. Her iki durumda da *Kâmûs-ı Fârsî* ve *Harf-i elif-yâ* adıyla kayıtlı eserin kaynakları bakımından çok zengin eserler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Müellif sözlüğünde birçok maddeyi en ince ayrıntısına kadar izah etmiştir. Misal olarak *çây* maddesinde kaç çeşit çay olduğunu, çayın nerelerde yetiştirildiğini, en kaliteli çayın hangisi olduğunu, çayın nasıl hazırlanacağını ve muhtevasını anlatır. Müellifin sadece *çây* maddesine beş sayfa ayırması³² eserin muhteva yönünden zenginliğinin güzel bir misali ve kanıtıdır denilebilir.

Etüt 80/1'e Kayıtlı Nüshadan Latin Harflerine Aktarılmış Örnek Maddeler

“**âbdân [i]** *âb* ile edât-ı zarf olan *dân* kelimesinden mürekkep bulunan bu lûgat üç manâya gelir:

1. Su toplanıp durduğu mahal:

h'ud mey-i nâ h'urde ez dest-i nesîm

mevc-i bed mestîkuned der âbdân

2. Yağmur suyu toplanıp biriktiği yer.

3. Alelumum su kabı, su konacak zarf.

Ferheng-i Cehân-gîrî'de kavun, karpuz ma'nalarına geldiği dahi mervîdir.

Bazı kere de mamûr manasına gelen *âb-âdân* kelimesini muhaffefi olarak da kullanıldığı vardır.”³³

“**âb-goşt [i]** Et suyu, eti kaynatarak istihsâl ettikleri yağlı ve kuvvetli su, ki insanın hâl-i sıhhat ve marazında muhtâç olduğu gıdaların başlıcalarından biridir. Etibbâ sürekli ağır hastalara bilhassa et suyu tavsiye ederler. Hastalığın her devresinde istimâl olunabilir. Et suyunun en iyisi yaban sığırı etinden alınan et suyudur. Kemikli gerdan etinden alınan et suyu da gâyet leziz ve kuvvetli olur. Bir buçuk kilo olmak üzere kaynatılan et suyundan dört litre et suyu, 86 gram haşlama ve 39 gram kemik alınır. 1000 gram demek olan bir litre et suyunun 972 gramı su, kusûr 28 gramı mevâd-ı sabitedir. Bu 28 gramın 11 gramını mevâd-ı ma'deniyye ve 17 gramını mevâd-ı uzviyye teşkil eylediği gibi şu 17 gram mevâd-ı

³⁰ 1. C, 46. s.

³¹ 1. C, 72. s.

³² 1. cüz, 67-71 s.

³³ 1. C, 78-79. s.

uzviyyenin de ancak 11 gramını et ve kusûr 6 gramı da sebzevât hulâsasından ibârettir. Bu terkîbâta bakılınca et suyunun içinde pek az mevâd-ı muğdiyye bulunuyor demektir. Bâhusûs vücûtta telâfi-i zâyiât için elzem bulunan mevâd-ı azotiyenin mikdârı gâyet dündür. Şu hâlde vücûdun her türlü ifrâzât ve sanâyiâtını çok et suyu içmekle telâfi edeceğim deye uğraşmak, kuvvet gelsin deye muttasıl et suyu içmek de hatâ-yı azîmdir. Bir de insan için yalnız et suyu gıdâ-yı kâfi olamaz; fakat et suyu içine taze iki yumurta kırılıp da güzelce karıştırılacak olursa gâyet kuvvetli ve mükemmel bir gıdâ olmuş olur. Et suyu âlât-ı hazmiyyece pek kolaylıkla bel' ü massolunur. Taâm ve lezzeti cihetiyle iştihâyı tahrik ederek hastalıktan dolayı ifrâzâtına halel gelmiş olan usâre-i mi'deviyyenin çokça ifrâzına sebep olur. Terkîbâtında bulunan mevâd-ı uzviyye ve gayr-i uzviyyenin tesîriyle her türlü hazm için elzem olan usâre-i mi'deviyyenin teşekkülüne hizmet eder. Hattâ bu sebepten nâşî etibbâ et suyunu salya ve usâre ifrâz ettiren bir gıdâ olmak üzere telakkî etmektedirler. Pek ağır hastalıklar esnasında et suyu da hafif olarak yapılmalıdır. Bunun için sığır et suyu yerine tavuk ve koyun et suyuna müracaât şâyân-ı tavsiyedir. Et suyunun iyisi berrak, kokusu ve lezzeti iyi olandır; binâenaleyh iştihâsını tahrik için hastaya bu tarzda olan et suyu verilmelidir. Et suyu muhâfaza olundukça bozulur, evsâf-ı mezkûreyi hâ'iz olamaz. Bunun için her zamân tâze olarak istihzârına çalışmak lâzımdır. Mâmâfih et suyu kışın bozulmaksızın iki gün kadar muhâfaza olunabilir; lâkin yaz sıcaklarında pek kolaylıkla bozulduğundan her yirmi dört saatte bir kaynatılmak üzere iki gün kadar taâm ve lezzetine halel gelmeksizin muhâfazayı kâbildir. Paris hastahânelerinde et suyu çıkarmak için yapılan tertîp şu vecihledir:

Kemiksiz et - 1 kilo

Su - 4 litre.

Sebzevât (havuç, şalgam, pırasa vesâire) - 400 gram

Tuz - 10 gram.

Bu tertip gayet mülâyim bir âtiş üzerinde kaynatılır. Et suyu şu tarzda da istihsâl olunabilir:

Yarım kilo kemiksiz et, sinirlerini ayırarak ufak ufak doğranıp ağzı geniş ince bir pul şişesinin içine konulur, sonra şişenin ağzı bir tabak ile kapanarak içine su geçmeyecek sûrette kaynar suyu hâvî bir tencere derûnuna vaz edilir. Şişe etin suyunu koyvereceği zamâna kadar kaynar su içinde bulundurulur. Sonra eti süzülüp su diğer bir kaba alınır. Bu su soğuduğu gibi pelte hâlini alacağından ya kahve kaşığı ile hastaya verilir yahut bir miktar bir fincan su içine konulup karıştırılarak içirilir. Et suyunun daha başka envâi da vardır:

1. İki okka [=2,5656 kg.]³⁴ sığır eti, dört tavuk ve et ve tavuk kırpıntısı berâberce dört saat kadar kaynatılıp süzülerek hâsıl olur. Buna meraka-i beyzâ, beyaz et suyu derler.

2. Bir tencere içine üç baş soğan, iki üç havuç ve bir kök kereviz doğrandıktan sonra bir kısım yağ ve dört beş kîh [=110/140 g.] et ve tavuk kırpıntısı berâberce kızartılıp su ile dört beş saat kadar kaynatılarak istihsal olunur. Buna da siyâh et suyu tesmiye edilir.

3. İki kîh [=56,7 g.] sığır eti dört tavuk iki havuç bir kök kereviz ile birlikte üç dört saat kadar kaynadıktan sonra faniladan süzülür, sonra bu su bir kîh [=28,35 g.] sığır eti kıyması ve on yumurta ile karıştırılıp tekrar âtiş üzerine alınır ve iki saat kadar ağır âtişte kaynatılır, tekrar süzülüp kortarılır. Buña meraka-i muğdiyye derler."³⁵

³⁴ Eski ağırlık ölçülerinin bugünkü karşılıkları Walter HINZ'in *İslam'da Ölçü Sistemleri* kitabı esas alınarak verilmiştir. Kitap için bk. Kaynakça.

³⁵ 1. C, 153-155. s.

Etüt 93/1'e Kayıtlı Nüshadan Latin Harflerine Aktarılmış Örnek Maddeler

“**Tābit [tr]** Meşâhîr-i şu‘arâ-yı Acem’denir. Kum şehrinde tevellüt ve neşet etmiştir. Şu beyt bunundur:

*çāre ser kest eger kār be-nā-kes ufted
şekl-i ĩnest ki kārîm be-kes uftādest*³⁶

“**Du ’l-ektāf [tr]** Mulûk-i Sâsâniyân [m. 226-651]’ın onuncu hükümdarı olan Şâpûr bin Hüzmüz [m. 310-379]’ün almış olduğu bir unvândır. Bu Şâpûr [m. 310-379]; pideri Hurmuz-i Sâni [m. 303-310]’nin vefat ettiği zamân henüz rahm-i mâderde olduğundan tevellüdüyle cülûsu m. 310 târihinde vukû‘ buldu. On altı yaşında zimâm-ı hükûmeti bizzat eline alıp İrân’a müstevlî olan Arapları tart ve Bahreyn tarâflarını feth ü zapt ederek birkaç sene sonra Ermenistân’da münteşir olan Hristiyanlığı mahv u izâle için haylice kanlar döktü ve Âmed şehrini Romalılardan zaptı akîbinde Nizîb muhârebesi ve daha bazı memâlikini kaybetti ise de muahharan 363 târihinde memâlik-i mezbûreyi kâmilen istirdâd ile telâfi-i mâfât eyledikten başka henüz imparator ta’yîn olunan Julien [361-363]’e ilan-ı harp edip m 363 târihinde Dicle Nehri’nin kenarları üzerinde bu imparatoru bâdi-i helâki olan bir cerihaya ducâr ederek muhârebeyi kazandı. Vefâtı m. 379 târihindedir. Araplara galebeden sonra ele geçirdiği esîrlerin omuzlarını keserek salıvermeği âdet eylediğinden beyne ’l-Arap *Şâpûri du ’l-aktāf* lakabıyla şöret bulmuştu. Şâpûr [m. 310-379]’un Araplara galebesi bir zaman İrânilerce medâr-ı iftihâr addolunur idi.”³⁷

Sonuç

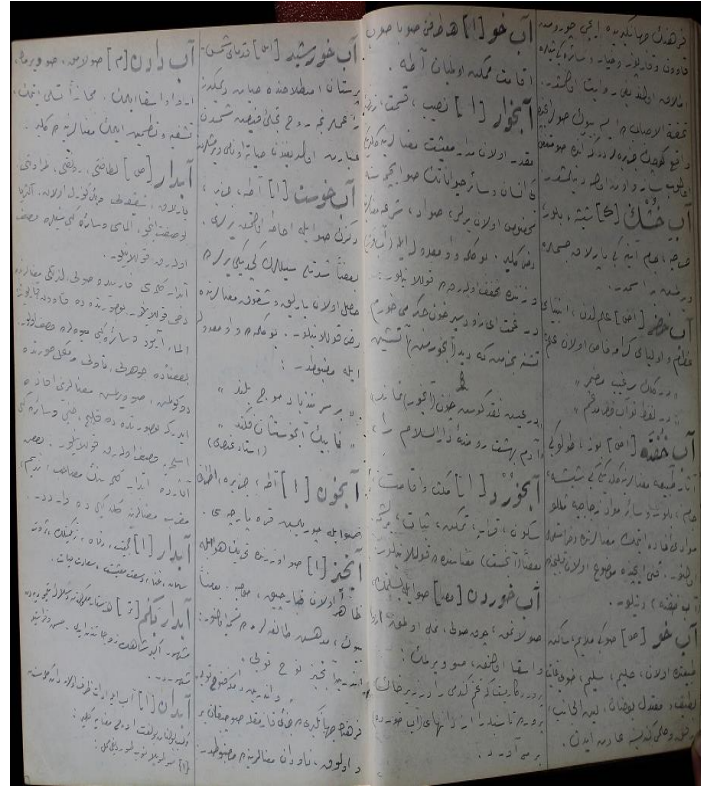
Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Etüt 80/1, 80/2’ye *Kâmûs-ı Fârsî* ve Etüt 93/1, 93/2’ye *Harf-i elif-yâ* adı ile kayıtlı iki adet, müellifi belli olmayan Farsçadan Osmanlı Türkçesine sözlük bulunmaktadır. Bu sözlükler hem madde başlarının niteliği hem açıklamaların genişliği ve zenginliği itibarıyla birer ansiklopedik sözlük mahiyeti taşımaktadır. Her iki sözlüğün yazıldığı dönem de gerek eserlerin dili gerekse maddelerindeki bazı ipuçlarına bakılarak yirminci yüzyılın başı olarak kabul edilebilir. Muhteva yönünden gayet zengin olan bu sözlüklerde gerek Farsça gerek Arapça ve gerekse Türkçe olmak üzere birçok kaynak kullanılmıştır. Bu özellikler her iki sözlüğün hacmini de kalitesini de arttırmıştır.

Bu iki sözlük yazıldığı dönem ve muhteva yönünden birbirinin mütemmimi gibi görünse de eserlerin tamamı Latin harflerine aktarılmadan bir bütün olduklarını söyleyebilmek mümkün gözükmemektedir.

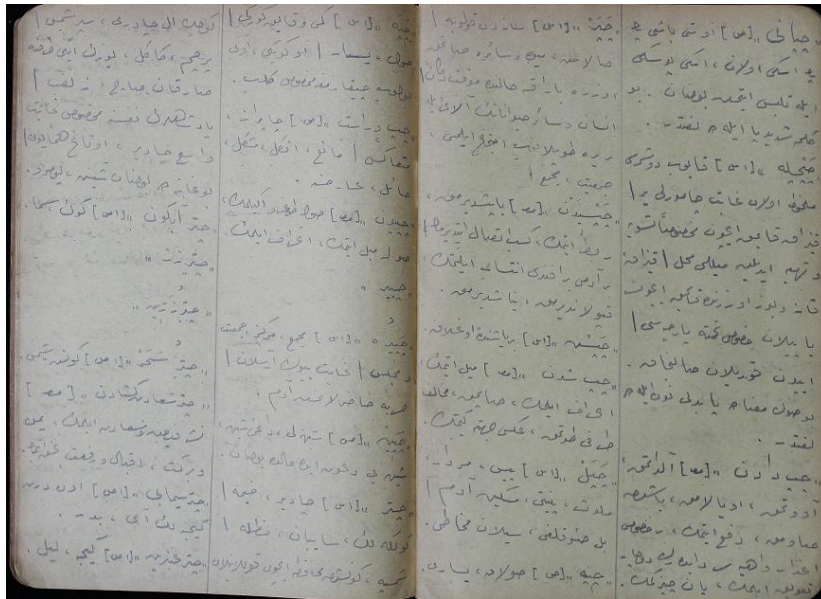
Muhteva yönünden son derece zengin ve ansiklopedik mahiyetteki bu sözlüklerin ilim âlemine kazandırılması yalnız Türkçeye değil tarih, ilahiyat, tıp, biyoloji, botanik, zooloji, musiki vesaire gibi birbirinden farklı pek çok sahaya büyük katkılar sunacaktır. Bu düşünceyle mezkûr eserler, tarafımızdan Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN’ın yöneticiliğinde doktora tezi olarak hazırlanmaktadır.

³⁶ 1. cüz, 1. s.

³⁷ 1. cüz, 17. s.

Resim 1: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Etüt 80/1 Kâmûs-ı Fârsî'nin 76-77. sayfaları

Resim 1: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Etüt 93/1 Harf-i elif-yâ'nın 74-75. sayfaları

Kaynakça

- Bosworth, C. E. (2005). *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi*. İstanbul: Kaknüs.
- Hinz, W. (1990). *İslam'da Ölçü Sistemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
- Kurtuluş, R. (2013). Ziyâ Şükûn. *DİA* (Cilt 44, s. 479-480). TDV.
- Öz, Y. (2010). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: TDK.
- Özcan, A. (1989). Ahmed Refik Altınay. *DİA* (Cilt 2, s. 120-121). TDV.
- Özgüdenli, O. G. (2005). Muhammed Ali Şah. *DİA* (Cilt 30, s. 502-503). TDV.
- Steingass, F. (1892). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London.
- Şemseddin S. (1889-1891). *Kâmûsu'l-a'lâm*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Şükûn, Z. (1996). *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya*. İstanbul: MEB.
- Yazıcı, T. (2009). Sözlük (Farsça). *DİA* (Cilt 37, s. 401-402). İstanbul: TDV.